

ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені В. Г. КОРОЛЕНКА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО, МУЗЕЄЗНАВСТВО ТА АРХІВОЗНАВСТВО

Навчально-методичний комплекс для студентів історичного факультету
Напрямок підготовки 6.020302 «Історія»

Полтава — 2011

ББК 63.2(4Укр)+79.14(4Укр)+79.3(4Укр)

УДК 94:[908+069+930.25](072)-057.875

I-90

Історичне краєзнавство, музеєзнавство та архівознавство:
навчально-методичний комплекс для студентів історичного факультету
/ О. П. Єрмак, А. О. Єрмолаєва, В. М. Орлов. – Полтава, 2011. – 60 с.

ВСТУП

Пропонований студентам навчально-методичний комплекс «Історичне краєзнавство, музеєзнавство та архівознавство» підготовлений згідно з вимогами програми навчального курсу з історичного краєзнавства, виданої під грифом Міністерства освіти України (Програма педагогічних інститутів: Історичне краєзнавство. Для спеціальності 02.07.00 «Історія» / Укл. О. Д. Брайченко. — К.: ІСДО, 1993. — 8 с.).

Історичне краєзнавство як окрема нормативна дисципліна впроваджено до навчальних планів історичних факультетів після здобуття Україною незалежності. Раніше історичне краєзнавство у Полтавському пединституті вивчали факультативно. Навчальними виданнями служили колективні праці «Историческое краеведение: учебное пособие для исторических факультетов пединститутов» (Москва, 1980) та «Історичне краєзнавство в Українській РСР» (Київ, 1989). На жаль, на сьогодні студенти та викладачі історичних факультетів академічних та педагогічних університетів не мають нового сучасного підручника чи навчального посібника. Названі ж посібники застаріли з методологічного погляду та за фактологічним матеріалом.

У 2006 році викладачі кафедри історичного краєзнавства Львівського національного університету імені Івана Франка підготували навчальний посібник «Історичне краєзнавство» / Голубко В., Качараба С., Середяк А. – Ч. I. – Львів, 2006. У ньому подано основні напрями краєзнавства, поділ за пріоритетними сферами наукових зацікавлень, форми краєзнавчої діяльності. Викладено історію краєзнавчого руху в Україні від його зародження до сьогодення.

У робочій навчальній програмі «Історичне краєзнавство, музеєзнавство та архівознавство» автори при розробці структури лекцій та практичних занять виходили з того, що ряд тем, передбачених діючою міністерською програмою («Археологічні джерела», «Етнографічні джерела»), ґрунтовно вивчаються на I курсі у відповідних курсах «Археологія», «Етнографія України». Окрім того, із теми «Писемні джерела» при вивченні курсу «Спеціальні історичні дисципліни» першокурсники отримали знання про такі джерела історичного краєзнавства як

рукописи, літописи. Тому основна увага звертається на роботу з книгами, періодичною пресою, тобто з джерелами з якими найчастіше працюють учителі-краєзнавці.

На відміну від посібника львівських авторів, у структурі навчального курсу «Історичне краєзнавство, музеєзнавство та архівознавство» значно більше уваги приділяється темам, пов'язаним з архівними джерелами краєзнавства, роботою шкільних музеїв, застосування краєзнавчих матеріалів у навчально-виховному процесі в закладах освіти.

Вивчення навчальної дисципліни «Історичне краєзнавство, музеєзнавство та архівознавство» є важливою складовою професійної підготовки вчителя-історика. *Дисциплінарний статус* історичного краєзнавства як одного з різновидів та складової історичної регіоналістики на сьогодні визначені: історичне краєзнавство – це інтегральний науковий напрям, який займається дослідженням історії, населення, економіки, культури, пам'яток в межах певної окресленої частини країни, міста, села, має свою систему зв'язків із громадськістю і на неї спирається.

Об'єктивно-предметною сферою історичного краєзнавства є: історія населених пунктів, поселень, міграцій, динаміка народонаселення; археологічні пам'ятки далеких епох; людські спільноти: групи, громади; діяльність людини; ментальність: звичаї, соціонормативна культура; наукові і культурні інституції: особистості; урбаністика, народне мистецтво, релігійне життя краю, культові споруди; краєзнавча бібліографія та історіографія; історія краєзнавчого руху; краєзнавчий туризм.

Завданням курсу є оволодіння знаннями з історичного краєзнавства та історичної регіоналістики з метою: сприяння культурно-історичної самоідентифікації молоді; виховання культури міжрегіонального спілкування та міжетнічної толерантності; сприяння формуванню активної особистості, здатної практично реалізувати набуті знання, обстоювати національні цінності, зберігати історико-культурну спадщину та довкілля регіону; отримання навиків історичного дослідження шляхом вивчення елементів архівознавства та музеєзнавства;

підготовка майбутніх учителів історії до проведення пошуково-краєзнавчої роботи в школі та інших навчальних закладах, залучення до неї учнівської молоді.

Робоча навчальна програма із дисципліни «Історичне краєзнавство, музеєзнавство та архівознавство» з планами лекційних та семінарських занять, завданнями для самостійної та індивідуальної роботи та іншими методичними матеріалами призначена для студентів II курсу історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, які вивчають цей курс протягом III семестру. Вона розроблена відповідно до «Положення про кредитно-модульну систему організації навчального процесу в Полтавському державному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка» (Полтава, 2006), нормативною базою якого в свою чергу є відповідні накази № 161 від 02.06.1993 р., № 48 від 23.01.2004 р. і № 774 від 30.12.2005 р. Міністерства освіти і науки України.

Робоча навчальна програма складена відповідно до вимог кредитно-модульної системи, в основу якої покладені перспективні ідеї Болонського процесу та здобутки вітчизняних навчальних закладів освіти. Ця система дає можливість врахувати ефективність роботи кожного студента під час аудиторних занять і в процесі передбаченого програмою самостійного вивчення окремих тем курсу впродовж семестру. Студентам надано можливість отримати більшу кількість балів, виконавши ряд додаткових індивідуальних завдань за умов креативного підходу до їх виконання, систематичного і повного опанування змістом навчальної програми.

Запровадження модульно-рейтингової системи оцінювання знань і вмінь студентів, яка базується на визначенні кількості балів, у ході вивчення предмету «Спеціальні історичні дисципліни» дозволяє активізувати роботу студентів щодо підвищення особистого рейтингу, дає можливість оперативно оцінювати поточну успішність та об'єктивно визначати підсумкову оцінку.

Опис предмета навчальної дисципліни

Курс	Напрямок освіти, ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
Семестр – 3-й Кількість кредитів ECTS – 3 по 36 год.	Педагогічна освіта, бакалавр	Тип: нормативний Загальна кількість годин: 108 Лекції: 36 Практичні заняття: 22 Самостійна робота: 26 Індивідуальна робота: 26 Форма підсумкового контролю: екзамен

Види навчальної діяльності студентів

Лекція – систематичний послідовний виклад навчального матеріалу з визначеної теми. На лекціях викладач пропонує основну й додаткову літературу з теми, висвітлює найбільш важливі теоретичні та методичні питання історичного краєзнавства, скеровує процес подальшого самостійного осмислення студентами матеріалу. Лекція потребує серйозної розумової діяльності студента, зокрема передбачає готовність поставити запитання, вести діалог з викладачем та інше.

Практичне заняття – один з основних видів навчальної діяльності студентів, що передбачає обговорення повідомлень, доповідей, рефератів, виконаних ними за результатами самостійної роботи під керівництвом викладача. Готуючись до заняття студент опрацьовує необхідну теоретичну та науково-методичну літературу з теми, готує конспект опрацьованої літератури і джерел. Важливим є виконання окремих видів індивідуальної і самостійної роботи до теми практичного заняття, яка оцінюється окремо.

Експедиція – форма навчальної роботи, що дозволяє організувати спостереження та вивчення пам'яток історії і культури рідного краю, джерел краєзнавства, які перебувають у звичайних умовах (місцях спорудження та встановлення, архівах і музеях, бібліотеках, на виставках тощо). Експедиція, побудована на принципах наочності, самодіяльності студентів, локальності об'єктів вивчення є одним із найбільш цінних у педагогічному відношенні методів

краєзнавчої роботи. Вона сприяє розвитку у студентів інтересу до краєзнавчих знань, навчає робити необхідні узагальнення і висновки, «бачити» реальну дійсність.

Індивідуальна робота студентів (тестування, реферат, консультації) є формою організації навчального процесу, яка передбачає створення умов для якнайповнішої реалізації творчих можливостей студентів через індивідуальноспрямований розвиток їх здібностей, науково-дослідну роботу і творчу діяльність. Види індивідуальної роботи студентів у процесі вивчення курсу «Історичне краєзнавство, музеєзнавство та архівознавство» тестування, реферат, консультації. Результати тестування і реферати оцінюються окремо й фіксуються в журналі академгрупи.

Викладач надає індивідуальну допомогу студентам у формі консультацій, пояснюючи складні моменти теми, спрямовуючи діяльність студентів, допомагаючи їм правильно організувати свою роботу.

Самостійна робота студентів є обов'язковим видом навчальної роботи. Вона передбачає оформлення окремого конспекту з тих тем навчального курсу «Історичне краєзнавство, музеєзнавство та архівознавство», які згідно з робочими програмами за конкретним фахом виносяться на самостійне вивчення. Самостійна робота є основним способом засвоєння студентом в час, вільний від обов'язкових навчальних занять, без участі викладача. Вона може виконуватися в бібліотеці, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах, а також у домашніх умовах.

Форми контролю успішності студентів

Оцінювання навчальних досягнень студентів здійснюється у формі поточного, модульного та підсумкового контролю.

Поточний контроль спрямований на перевірку систематичної роботи студентів, рівня засвоєння матеріалу протягом вивчення дисципліни. Здійснюється насамперед під час проведення аудиторних занять. За присутність студента на лекційних заняттях йому зараховуються 0 або 1 бал. Виступ студента за одним із передбачених планом семінару питань є обов'язковим видом

аудиторної роботи і відповідно до рівня знань оцінюється від 0 до 3 балів. За відмову студента від відповіді або у випадку його повної або часткової невідповідності до семінарського заняття знімається 1 або 2 бали.

Додатково може оцінюватися участь в обговоренні (дискусії) проблем семінарського заняття. Активність та ініціатива (постановка запитань, репліка, рецензія на відповідь товариша, резюме), а також позитивне доповнення оцінюються від 0 до 2 балів відповідно. Поточні письмові або експрес-тестові роботи, які виконуються на семінарському занятті оцінюються за шкалою від 0 до 2 балів.

Модульний контроль здійснюється як підсумок роботи студента протягом вивчення одного модуля за результатами опанування теоретичного та практичного матеріалу, передбаченого модулем. Форми проведення модульного контролю – контрольна робота, тестування, усне опитування (колоквіум). Модульний контроль може бути проведений під час практичних занять в позааудиторний час. До модульного контролю допускаються студенти, які виконали всі види робіт, що є складовими модуля. Якість знань, наприклад, за наслідками контрольної роботи оцінюється за шкалою від 0 до 2 балів. Окрім того, при проведенні модульного контролю враховується ведення конспектів семінарських занять (зміст, якість оформлення). По кожному виконуються реферати.

Підсумковий контроль. Після виконання усіх видів роботи, форм поточного й модульного контролю необхідно підтвердити якість знань протягом підсумкового контролю. З питаннями для підсумкового контролю студент завжди може ознайомитись у лаборанта кафедри. У першу чергу підсумковий контроль мають проходити студенти, які в процесі вивчення дисципліни набрали низьку суму балів. Підсумковий контроль дозволяє покращити загальну оцінку студента. Якщо студент вважає суму балів, отриманих за вивчення модулів, достатньою, він може відмовитися від підсумкового контролю.

Оцінювання навчальних досягнень студентів

За результатами вивчення навчальної дисципліни протягом одного семестру студент набирає 1-100 балів. Академічні успіхи студента визначаються за допомогою 100-бальної системи оцінювання з обов'язковим переведенням оцінок до національної шкали та шкали ECTS.

Оцінка ECTS	Зміст оцінки	За 100-бальною шкалою	Національна шкала
A	Відмінно – відмінний рівень компетентностей з незначними недоліками, які не мають принципового значення.	90-100 балів	Відмінно
B	Дуже добре – високий рівень компетентностей з деякими недоліками.	83-89 балів	Добре
C	Добре – добрий рівень компетентностей з деякими недоліками.	75-82 балів	
D	Задовільно – посередній рівень компетентностей з недоліками, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності.	68-74 балів	Задовільно
E	Достатньо – мінімальний рівень компетентностей, допустимий для подальшого навчання або професійної діяльності.	60-67 балів	
FX	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень компетентностей, можливе повторне складання за умови належного самостійного доопрацювання.	35-59 балів	Незадовільно
F	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – дуже низький рівень компетентностей, необхідне повторне вивчення дисципліни.	0-34 балів	

ОСНОВНІ ПРОГРАМНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Вступ. Предмет і завдання курсу. Термін «краєзнавство» та «історичне краєзнавство». Методологічні засади краєзнавства. Краєзнавча термінологія: визначення понять: «регіон», «край», «земля», «територія», «історико-культурна зона», «ареал», «історична пам'ятка». Історичне краєзнавство – інтегральний науковий напрям. Об'єктно-предметна сфера історичного краєзнавства. Особливості історичного краєзнавства. Зв'язок історичного краєзнавства з іншими науковими дисциплінами. Форми і види краєзнавчої діяльності: державна і громадська; наукове, навчальне, пізнавальне. Роль краєзнавчих досліджень у вивченні історії України. Характеристика джерел і літератури.

2. Розвиток історичного краєзнавства в Україні. Минуле в пам'яті народу. Найдавніші джерела історичного краєзнавства. Краєзнавство у період Київської Русі. Літописи. Спогади, подорожні нотатки іноземців про Україну. Державне і приватне краєзнавство в Україні. Топографічні описи губерній. Краєзнавча діяльність наукових товариств і установ. Демократичний напрям у краєзнавстві. Взаємозв'язок краєзнавчого і загальноукраїнського матеріалу у творчій спадщині видатних учених XIX – початку XX ст. Краєзнавство на сторінках академічних і періодичних видань. Розробка педагогічних засад краєзнавства. К. Д. Ушинський.

Діяльність краєзнавчих товариств і організацій у 20-х – першій половині 30-х рр. XX ст. Краєзнавчі видання. Краєзнавство у школі. Історико-краєзнавчі дослідження у період Великої Вітчизняної війни та повоєнний час. Пожвавлення історико-краєзнавчої роботи в ході написання «Історії міст і сіл Української РСР». Вивчення історії підприємств. Товариство охорони пам'яток історії й культури і його діяльність. Розгортання роботи над «Зводом пам'яток історії й культури». Створення Всеукраїнської спілки краєзнавців. Український фонд культури, національно-культурні товариства та їх краєзнавча діяльність.

Шкільне краєзнавство. В. О. Сухомлинський. Завдання шкільного краєзнавства на сучасному етапі. Історичне краєзнавство регіону.

3. Історичне краєзнавство на Полтавщині. Зародження краєзнавства на Полтавщині. Перші осередки краєзнавства в краї. Поява комплексних праць по дослідженню Полтавщини (М. Арандаренко). Приватне колекціонування та музейництва в краї. Створення Полтавського природничо-історичного музею (1891 р.) та його діяльність. Полтавська губернська вчена архівна комісія та її діячі (І. Павловський, Л. Падалка, М. Астреб, О. Мальцев, В. Бучневич). «Труды Полтавской Ученой Архивной Комиссии». Полтавський державний історико-археологічний комітет. В. Пархоменко.

Поштовх щодо розвитку краєзнавства внаслідок Української національно-демократичної революції. Комітет охорони пам'яток і його діяльність. В. Щепотьєв, В. Щербаківський, М. Рудинський. Двадцять роки – «зоряний час» полтавського краєзнавства. Полтавське наукове товариство при Всеукраїнській Академії Наук. «Записки Полтавського наукового товариства при ВУАН». Діяльність іспартівських організацій на Полтавщині. Розгром краєзнавчих осередків у краї в 30-ті роки ХХ ст. Політичні репресії щодо краєзнавців.

Відродження краєзнавчого руху на Полтавщині у повоєнні роки. Краєзнавчий музей у селі Вовчик Лубенського району.

Створення громадських музеїв у інших населених пунктах. Полтавський том багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР». Здобутки краєзнавців Полтавщини у другій половині 40 – 80-х роках. Перша Республіканська (1980 р.) та Перша Всесоюзна (1987 р.) наукові конференції з історичного краєзнавства в Полтаві.

Проголошення суверенітету та незалежності України і її вплив на розвиток краєзнавства на Полтавщині. Створення Полтавського наукового товариства краєзнавців. Основні центри історичного краєзнавства на Полтавщині. Нові періодичні видання з краєзнавства («Історична пам'ять», «Рідний край»). Здобутки краєзнавців Полтавської області на сучасному етапі.

4. Пам'ятки архітектури. Розвиток архітектури і особливості архітектурних стилів в Україні. Садово-паркова архітектура. Фортифікаційне мистецтво. Архітектурні пам'ятки краю і заходи щодо їх збереження.

5. Архівні документи. Розвиток архівної справи. Державний архівний фонд та його структура. Центральні та місцеві архівні установи. Система комплектування архівів: фонд, опис, одиниця зберігання. Склад фондів обласних і районних архівів. Відомчі архіви. Архіви кіно-, фото-, фонодокументів. Поточні архіви підприємств, установ і організацій. Видання державних архівів. Путівники та огляди. Порядок використання матеріалів архівів. Методи роботи з документами..

6. Матеріали музеїв. Музейне будівництво в Україні: його зародження і розвиток. Класифікація музеїв, напрями діяльності, фонди. Співробітництво музеїв і навчальних закладів. Місцеві музеї. Створення музею у школі та використання його матеріалів у навчально-виховній роботі.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

«Історичне краєзнавство, музеєзнавство та архівознавство»

з погодинним розписом

№ з/п	ЗМІСТОВІ МОДУЛІ	КІЛЬКІСТЬ ГОДИН				
		Лекції	Семінари	Самост. робота	Індив. робота	Всього
<i>Модуль I. Об'єктно-предметна сфера та історія краєзнавства</i>						
	Історичне краєзнавство як галузь знань та напрям історичних досліджень	2	-	4	6	12
	Становлення та розвиток історичного краєзнавства в Україні	6	4	4	4	18
	Історія краєзнавчого руху на Полтавщині	4	2	4	4	14
	Всього	12	6	12	14	44
<i>Форма модульного контролю – письмова контрольна робота</i>						
<i>Модуль II. Джерела краєзнавства, методика їх використання та застосування у навчально-виховному процесі</i>						
	Пам'ятки архітектури як джерело історико-краєзнавчих досліджень	2	6	4	4	16
	Архівні документи та їх використання при вивченні історії рідного краю	6	6	4	4	20
	Основи історичного музеєзнавства	6	4	10	8	28
	Всього	14	16	18	16	64
<i>Форма модульного контролю – письмова контрольна робота</i>						
	Всього годин на дисципліну	26	22	30	30	108

**ПАКЕТ ВІЗУАЛЬНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ
курсу «Історичне краєзнавство, музеєзнавство та архівознавство»**

Як візуальне супроводження курсу використовується телевізійний проект «Це – моя історія. Полтава». Проект створений Полтавською телевізійною студією «Місто» за підтримки управління культури Полтавського міськвиконкому. Автор проекту – В'ячеслав Джиган. Це великий культурно-історичний екскурс.

До компакт-диску увійшли сім відео розповідей про визначні місця Полтави, такі як Святоуспенський кафедральний собор, архітектурний комплекс Круглої площі, найстаріша церква Полтавщини – Спаська, Історико-краєзнавчий музей, Інститут шляхетних панянок. Окремий сюжет становить Державний архів Полтавської області. По темам з музеєзнавства студентам допоможуть відео сюжети «Доленосне поле європейської історії», «Музейне містечко на полі битви», «Історичні пам'ятки на полі Полтавської битви», «Гоголівськими місцями Полтавщини».

Окрім того студенти мають змогу ознайомитися з портретами відомих полтавських істориків-краєзнавців (І. Павловського, Л. Падалки, В. Жук та інших). У кабінеті «Історичне краєзнавство на Полтавщині» на стендах представлена вся історія краєзнавства в Україні і на Полтавщині від найдавніших часів до наших днів. Тут вміщені репродукції портретів, фотодокументи тощо.

МОДУЛЬ І

ОБ'ЄКТНО-ПРЕДМЕТНА СФЕРА ТА ІСТОРІЯ КРАЄЗНАВСТВА

Модуль включає 12 годин лекцій, 6 годин семінарських занять, 12 годин самостійної роботи, 14 годин індивідуальної роботи. Всього – 44 години.

Мета та завдання вивчення змістового модуля І

1. З'ясувати із студентами об'єктно-предметну сферу історичного краєзнавства.
2. Дати їм уявлення про три форми краєзнавчої діяльності: наукову, громадську, навчально-освітню.
3. Наголосити на тому, що історичне краєзнавство є складовою частиною краєзнавства, історичної регіоналістики, історичної науки загалом.
4. Відзначити, що об'єктом історичного краєзнавства є певний історико-соціальний комплекс з усією сукупністю джерел, на який тією чи іншою мірою відбивається історія, локалізована не лише в просторі, але і в часі.
5. Познакомити студентів із термінологічним інструментарієм історичного краєзнавства (поняттями «регіон», «край», «територія»).
6. Охарактеризувати термінологічні дискусії та їхнє значення для визначення статусу історичного краєзнавства.
7. Показати зв'язки історичного краєзнавства з іншими науковими дисциплінами.
8. Ознайомити студентів із основними етапами зародження, становлення і розвитку краєзнавчого руху в Україні та на Полтавщині, назвати вчених, що внесли видатний вклад у краєзнавство.
9. Переконати майбутніх вчителів у необхідності знань із краєзнавства, архівознавства, музеєзнавства для практичної роботи в школі, занять в галузі вітчизняної історії, вихованні учнів у дусі патріотизму.

ЗМІСТОВІ МОДУЛІ

Змістовий модуль 1

Історичне краєзнавство як галузь знань та напрям історичних досліджень

Лекція (2 год.)

План

1. Предмет, завдання і об'єкти дослідження історичного краєзнавства.
2. Термінологічний інструментарій історичного краєзнавства (поняття «регіон», «територія», «пам'ятка» і т.п.).
3. Історико-географічні та історико-етнографічні краї в Україні.
4. Поділ краєзнавства за пріоритетними сферами наукових зацікавлень. Форми краєзнавчої діяльності.
5. Напрямки історико-краєзнавчих досліджень.
6. Методи історико-краєзнавчих досліджень.
7. Зв'язки історичного краєзнавства з іншими науковими дисциплінами.
8. Місце краєзнавства у підготовці вчителя-історика.

Рекомендована література:

1. Історичне краєзнавство. Навчальний посібник / Голубко В., Качараба С., Середняк А. — Ч. I. — Львів, 2006. — С. 5-43.
2. Верменич Я. Історична регіоналістика в Україні // Український історичний журнал. — 2001. — №6. — С. 3-20; 2002. — №2. — С. 3-26.
3. Верменич Я. Теоретизація історичного краєзнавства і регіонознавства: проблема наступності // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Збірник наукових праць. — Вип. 29. — К., 2005. — С. 39-49.
4. Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми регіоналістики в Україні. — К., 2003.
5. Горбик В., Скрипник П. До питання про історичне районування України // Український історичний журнал. — 1995. — №1. — С. 3-12; 1995. — №2. — С.17-27.
6. Жупанський В., Круль В. Про об'єкт і предмет національного краєзнавства // Краєзнавство. — 1994. — №1-2. — С.3-6.

7. Лихачев Д.С. Краеведение как наука и как деятельность // Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики. Сборник научных статей. — К., 1991. — С. 3-4.
8. Маренич О. Україна: Історико-географічні краї // Краєзнавство. — 1993. — №1. — С.8-12.
9. Середняк А. Краєзнавчі дослідження в Україні (історіографічний аспект) // Історіографічні дослідження в Україні. — Вип. 14. — К., 2004. — С. 17-24.
10. Ю.Тронецько П.Т. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи). — К., 2000.
11. П.Троян С.С., Будз М.Д. Термінологічний словник із методики краєзнавчих досліджень. — Рівне, 2002.

Завдання і запитання для самостійної роботи і самоконтролю

1. Сформулюйте визначення понять «краєзнавство» та «історичне краєзнавство».
2. Дайте пояснення таким базовим в історичному краєзнавстві поняттям, як «край», «регіон», «територія».
3. Розкрийте суть дискусії з приводу термінологічного інструментарію історичного краєзнавства та його значення для визначення статусу історичного краєзнавства.
4. Назвіть авторів сучасних історико-географічних та історико-етнографічних районувань України.
5. Назвіть авторів сучасного районування України на історико-географічні та історико-етнографічні краї.
6. Які критерії районування кладуть в основу своїх досліджень історики, географи, економісти, етнографи, політологи, етнологи.
7. В загальних рисах охарактеризуйте три форми краєзнавчої діяльності: наукову, громадську та навчально-освітню.
8. З якими науковими дисциплінами тісно стикається історичне краєзнавство?
9. Для чого учителю історію потрібні знання з історичного краєзнавства?

Змістовий модуль 2

Становлення та розвиток історичного краєзнавства в Україні

Лекція (6 год.)

План

1. Стихійно-описовий етап у становленні історичного краєзнавства.
2. Нагромадження історико-краєзнавчих знань у XVI – XVIII ст.
3. Розвиток історичного краєзнавства у XIX – на початку XX ст.
4. «Зоряний час» українського краєзнавства (20-ті роки XX ст.).
5. «Репресоване краєзнавство» 30-х років XX ст.
6. Краєзнавчі дослідження у післявоєнний період (50-80-ті роки XX ст.).
7. Сучасний стан краєзнавчих досліджень.

Семінарське заняття 1-2 (4 год.)

Мета: з'ясувати історію історичного краєзнавства в Україні, головні напрямки діяльності краєзнавців на сучасному етапі.

Обладнання: уривки з праць видатних істориків-краєзнавців.

План

1. Стихійно-описовий етап у становленні історичного краєзнавства.
2. Нагромадження історико-краєзнавчих знань у XVI – XVIII ст.
3. Розвиток історичного краєзнавства у XIX – на початку XX ст.
4. «Зоряний час» українського краєзнавства (20-ті роки XX ст.).
5. «Репресоване краєзнавство» 30-х років XX ст.
6. Краєзнавчі дослідження у післявоєнний період (50-80-ті роки XX ст.).
7. Сучасний стан краєзнавчих досліджень.

Рекомендована література:

1. Аббасов А.М. Основні етапи розвитку вітчизняного краєзнавства // Український історичний журнал. – 1969. – №12. – С. 15-121.
2. Біляшевські Б.М. і М.М. Будівничий української культури (про М.Ф.Біляшевського) // Репресоване краєзнавство: 20- 30-ті роки. – К. 1991. – С. 21-25.

3. Завдання краєзнавства у дослідженні та популяризації пам'яток історії та культури: тематичний збірник наукових праць. – К., 1991.
4. Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики: Сборник научных статей. – К., 1991.
5. Історичне краєзнавство в Українській РСР. – К., 1989. – С.7-12.
6. Наулко В. Видатний етнограф та антрополог (про Хв. Вовка) // Історичний календар-97. – К., 1996. – С. 83-84.
7. Сарбей В. Колекціонував для блага рідного народу (про Тарновського) // Історичний календар-97. – К., 1996. – С. 133-134.
8. Стрельський В. Подвижник музейної справи (про Д. Щербаківського) // Історичний календар-97. – К., 1996. – С. 379-380.
9. Тронько П. Т. Краєзнавство на межі століть // Історична пам'ять. Науковий збірник. – 1999. – № 1-2. – С. 4-19.

Завдання і запитання для самостійної роботи і самоконтролю

1. Поясніть твердження, що джерела краєзнавства слід шукати у глибокій давнині?
2. Який вплив мала на становлення краєзнавства робота над описанням намісництв та губерній у кінці XVIII – на початку XIX ст.?
3. Коли відбулось виділення історичної регіоналістики в основний науковий напрямок?
4. Охарактеризуйте діяльність Археографічної комісії та її членів у становленні краєзнавчого руху.
5. Роль М. Костомарова і В. Антоновича у закладенні основ історичної регіоналістики та краєзнавства як окремих галузей історичної науки.
6. Чому 20-ті роки XX ст. називають «зоряним часом» краєзнавства?
7. Чим було зумовлене згортання історико-краєзнавчих досліджень у 30-ті роки XX ст. та його відродження з середини 40-х років?
8. Охарактеризуйте основні досягнення історичного краєзнавства в умовах незалежності України.

Змістовий модуль 3

Історичне краєзнавство на Полтавщині

Лекція (4 год.)

План

1. Зародження краєзнавства на Полтавщині у XIX – на початку XX ст.
2. Діяльність Полтавської губернської вченої архівної комісії.
3. Піднесення краєзнавчого руху на Полтавщині в 20-ті роки XX ст.
4. Причини занепаду краєзнавства в 30-ті роки. Політичні репресії щодо краєзнавців.
5. Краєзнавчі дослідження на Полтавщині в 40-80-ті роки XX ст.
6. Сучасний стан краєзнавчих досліджень на Полтавщині.

Семінарське заняття 3 (2 год.)

Мета: з'ясувати минулий та сучасний стан краєзнавства на Полтавщині, охарактеризувати постаті видатних дослідників краю.

Обладнання: стародруки з історії України та Полтавщини.

План

1. Зародження краєзнавства на Полтавщині у XIX – на початку XX ст.
2. Діяльність Полтавської губернської вченої архівної комісії.
3. Піднесення краєзнавчого руху на Полтавщині в 20-ті роки XX ст.
4. Причини занепаду краєзнавства в 30-ті роки. Політичні репресії щодо краєзнавців.
5. Краєзнавчі дослідження на Полтавщині в 40-80-ті роки XX ст.
6. Сучасний стан краєзнавчих досліджень на Полтавщині.

Рекомендована література:

1. Аббасов А.М. Вклад Полтавской ученой архивной комиссии в развитие исторического краеведения // История и историки. 1980.–М.,1984.–С.275-286.
2. Антологія краєзнавства Полтавщини / За ред. П.І.Матвієнка. – Полтава, 2002.
3. Бабенко Л. Л. Історико-краєзнавчі дослідження в діяльності Полтавського краєзнавчого товариства // 100-річчя Полтавського краєзнавчого музею. Матеріали ювілейної наукової конференції. – Полтава, 1991. – С.8-10.

4. Бутич І. Огляд археологічної діяльності Полтавської Вченої Архівної комісії // Архівний збірник на посвяту 90-річчю Полтавської Вченої Архівної комісії. 1903-1993. – Полтава, 1993. – С.15-28.
5. Войцехівський І. Історик Полтавщини (І.Павловський) // Історичний календар-97. – К., 1996. – С. 161-162.
6. Год Б. Полтавський краєзнавчий музей (20-і—поч. 30-х рр.) // Четверта Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства. – Полтава, 1998. – С. 76-81.
7. Год Б., Лобурець В. Історико-краєзнавчі дослідження на Полтавщині в ХХ ст. // Краєзнавство. – 1999. – № 1-4. – С. 95-102.
8. Данилюк Ю.З., Журавль Г.Г. Стан та завдання розвитку історико-краєзнавчих досліджень на Полтавщині. – Полтава, 1988.
9. Козюра І.В. Внесок державних установ Полтавщини у розвиток історико-краєзнавчих досліджень в 20-х рр. ХХ ст. – Лубни, 1997.
10. Козюра І.В. Історичне краєзнавство Полтавщини в роки революції та громадянської війни (1917-1919). – Ічня, 1997.
11. Козюра І.В. Репресоване краєзнавство Полтавщини. – Лубни, 1997.
12. Курочка Т. Історія, писана серцем (І.Ф.Павловський) // Полтавщина. – 1996. – 25-31 жовтня. – С.4.
13. Лобурець В. Вивчення історії Полтавщини: Традиції і сучасність // Архівний збірник на посвяту 90-річчю Полтавської Вченої Архівної комісії. 1903-1993. – Полтава, 1993. – С.5-14.
14. Лобурець В.Є. «Діяльність Полтавського наукового товариства краєзнавства у 1990-1998 роки // IV Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства. Матеріали до 825-річчя з часу першої літописної згадки м. Полтави та 1100-річчя появи перших поселень на її території. – Полтава, 1998. – С. 117-125.
15. Лобурець В.Є. Л.В.Падалка як історик Полтавщини // Археологічний літопис Лівобережної України. – 1997. – №1-2. – С.10.

16. Мокляк В.О. Л.Падалка як історик українського козацтва // Археологічний літопис Лівобережної України. – 1997. – №1-2. – С. 11-12.
17. Нестуля О.О. Служив натхненно і щиро (К.В.Мощенко) // Репресоване краєзнавство. – К., 1991. – С. 64-72.
18. Полтавське наукове товариство краєзнавців у період між IV і V обласними конференціями // П'ята Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства. Матеріали доповідей і повідомлень. – Полтава, 2003. – С. 28-31.
19. Пам'яті Л.В.Падалки (1859-1927). Збірник наукових праць. – Полтава, 1997.
20. Ротач П.П. І.Ф.Павловський – історик Полтавщини // Український історичний журнал. – 1961. – №6. – С. 100-103.
21. Супруненко О.Б. Вадим Щербаківський: сторінки біографії // Архівний збірник на посвяту 90-річчю Полтавської Вченої Архівної комісії. 1903-1993. – Полтава, 1993. – С. 86-100.

Завдання і запитання для самостійної роботи і самоконтролю

1. Назвіть першу працю, що поклала початок комплексному дослідженню Полтавщини.
2. Що ви знаєте про її автора?
3. Коли був створений Полтавський природничо-історичний музей?
4. Хто стояв біля витоків цього краєзнавчого закладу?
5. Охарактеризуйте діяльність Полтавського державного історико-археологічного комітету.
6. Розкажіть про роботу Полтавського наукового товариства при ВУАН.
7. Чому 30-ті роки минулого століття називають часом репресованого краєзнавства?
8. Назвіть відомих полтавських краєзнавців, що працювали у 60-80-ті роки ХХ ст.
9. Коли було утворене Полтавське наукове товариство краєзнавства, які основні напрямки його діяльності?

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ ДО МОДУЛЯ І

1. Предмет і завдання курсу «Історичне краєзнавство». Об'єкти історичного краєзнавства.
2. Поділ краєзнавства за пріоритетними сферами наукових зацікавлень. Форми краєзнавчої діяльності.
3. Термінологічні дискусії та їх значення для визначення статусу історичного краєзнавства.
4. Зв'язки історичного краєзнавства з іншими науковими дисциплінами.
5. Стихійно-описовий етап у становленні історичного краєзнавства.
6. Нагромадження історико-краєзнавчих знань в українських землях у XVI-XVIII ст.
7. «Черниговского намесничества топографическое описание» О. Шафонського, топографічні описи Малоросійської і Полтавської губерній.
8. В. Антонович та «земельний» напрямок в українській історіографії.
9. Діяльність Тимчасової (Археографічної) комісії для розгляду давніх актів у Києві (1843-1919).
10. Д. Багалій та його внесок у розвиток історичного краєзнавства кінця XIX – початку XX ст.
11. Значення Наукового товариства імені Т.Шевченка у Львові у становлення української історичної регіоналістики.
12. Створення і діяльність Українського наукового товариства у Києві.
13. Історико-краєзнавча діяльність Д.Яворницького.
14. Полтавська вчена архівна комісія: основні напрямки її діяльності.
15. Полтавський церковний історико-археологічний комітет.
16. Павловський і його роль у вивченні минулого краю.
17. Фундатор Полтавської вченої архівної комісії М.Падалка.
18. Краєзнавчі дослідження М.Астреба.
19. Український комітет краєзнавства та його діяльність.

20. М.Грушевський і його вклад в організацію порайонного дослідження історії України системою ВУАН.
21. Життєвий шлях та краєзнавча діяльність В. Щепотьєва.
22. Подвижник краєзнавчого руху в Україні М. Криворотченко.
23. Політичні репресії щодо краєзнавців України і Полтавщини в 30-ті роки ХХ ст.
24. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури.
25. Створення 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР» і його вплив на поживлення історико-краєзнавчого руху.
26. Перший Всеукраїнський з'їзд краєзнавців (березень 1990 р.) і його рішення.
27. Діяльність Всеукраїнської спілки краєзнавців.
28. Патріарх українського краєзнавства П. Тронько.
29. Створення Полтавського наукового товариства краєзнавців і його діяльність.
30. Здобутки краєзнавців Полтавської області на сучасному етапі.

ПИТАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ТВОРЧОГО ЗАВДАННЯ

I. Підготувати текст екскурсії по експозиції кабінету «Історичне краєзнавство на Полтавщині» (ауд. 16) за темами:

1. Зародження краєзнавчих знань про Полтавщину (XII – початок XIX ст.).
2. Розвиток краєзнавчих знань на Полтавщині (30-70-ті роки XIX ст.).
3. Краєзнавство на Полтавщині (остання чверть XIX – початок XX ст.).
4. «Зоряний час» історичного краєзнавства на Полтавщині (1917 – 20-ті роки XX ст.).
5. «Репресоване краєзнавство» на Полтавщині (30-ті роки XX ст.).
6. Вивчення історії рідного краю (40-ві – перша половина 60-х років XX ст.).
7. Краєзнавчі дослідження на Полтавщині (друга половина 60-х–80-ті роки XX ст.).
8. Сучасний стан історичного краєзнавства на Полтавщині.
9. Основні досягнення дослідження історії Полтавщини на сучасному етапі.

II Скласти бібліографічні покажчики літератури за темами:

1. Історичне краєзнавство на сторінках збірника наукових статей «Історична пам'ять» за 1998-2007 роки.
2. Публікації з історії Полтавщини, вміщені в альманасі «Рідний край» за 1999-2007 роки.
3. Краєзнавча проблематика на шпальтах газети «Зоря Полтавщини» за 2007 рік.
4. Статті з історії рідного краю в газеті «Вечірня Полтава» за 2007 рік.
5. Публікації з історії міста і області у газеті «Полтавський вісник» за 2007 рік.
6. Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові.
7. Українське наукове товариство у Києві.
8. Краєзнавча діяльність Д. Яворницького.
9. Вклад у розвиток краєзнавства Д. Багалія.
10. Діяльність Полтавської вченої архівної комісії.

11. Видатний дослідник рідного краю І. Павловський.
12. Л. Падалка: його вклад у дослідження історії України і Полтавщини.
13. Академік П. Тронько: творчий шлях, роль у розвитку краєзнавства.
14. Полтавський краєзнавчий музей як провідний центр краєзнавства.
15. Державний архів Полтавської області – скарбниця документів з історії краю.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПИСЬМОВОЇ РОБОТИ З ПІДСУМКОВОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

1. Предмет, завдання і об'єкти історичного краєзнавства.
2. Поняття «край», «регіон», «територія».
3. Методологічні засади краєзнавства.
4. Напрямки історико-краєзнавчих досліджень.
5. Методи історико-краєзнавчих досліджень.
6. Зв'язки історичного краєзнавства з іншими дисциплінами історичного профілю.
7. Роль краєзнавчих досліджень у вивченні історії України.
8. Найдавніші джерела історичного краєзнавства.
9. Топографічні описи губерній – важливе джерело вивчення регіональної історії.
10. Становлення історичного краєзнавства у другій половині XIX – на початку XX ст.
11. Роль Наукового товариства імені Т. Шевченка в Львові та Українського наукового товариства у Києві для розвитку історико-регіональних досліджень в Західній та Наддніпрянській Україні.
12. Становлення і розвиток краєзнавства на Полтавщині (XIX – початок XX ст.).
13. Полтавська вчена архівна комісія, її фундатори, діяльність.
14. «Зоряний час» українського краєзнавства (20-ті роки XX ст.).
15. Діячі Українського комітету краєзнавства (М. Яворський, М. Криворотченко, А. Лобода, Д. Зеленін), їх вклад в організацію краєзнавчих досліджень в Україні.
16. «Розстріляне краєзнавство» в Україні (30-ті роки XX ст.).
17. Розквіт краєзнавчого руху на Полтавщині та його розгром в час тоталітаризму (20-30-ті роки XX ст.).
18. Видатні діячі краєзнавства на Полтавщині 20-30-х років XX ст. (В. Щепотьєв, Н. Мірза-Авакянц).

19. Краєзнавчий рух в Україні у післявоєнні роки.
20. Краєзнавство на Полтавщині в другій половині 40-х – першій половині 60-х років ХХ ст.
21. Створення 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР» та її роль у розвитку вітчизняної історичної науки.
22. Робота місцевих краєзнавців по створенню Полтавського тому «Історії міст і сіл Української РСР».
23. Товариство охорони пам'яток історії й культури і його діяльність.
24. Створення Всеукраїнської спілки краєзнавців та її діяльність.
25. Роль академіка П. Тронька у розвитку краєзнавчого руху в Україні.
26. Полтавське наукове товариство краєзнавців: основні напрямки його роботи.
27. Краєзнавчі проекти, що нині здійснюються в Україні.
28. Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка – провідний центр краєзнавства області.
29. Основні здобутки краєзнавців Полтавщини на сучасному етапі.
30. Впровадження навчального предмету «Історія Полтавщини» у загальноосвітніх школах області.

МОДУЛЬ II
ДЖЕРЕЛА КРАЄЗНАВСТВА, МЕТОДИКА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ТА
ЗАСТОСУВАННЯ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Модуль включає 14 години лекцій, 16 годин семінарських занять, 18 годин самостійної роботи та 16 годин індивідуальної роботи. Всього — 64 години.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ ЗМІСТОВОГО МОДУЛЯ

1. З'ясувати із студентами роль і місце різних видів джерел в історико-краєзнавчому вивченні краю.
2. Охарактеризувати основні архітектурні пам'ятки Полтавщини, їх цінність, стильові особливості.
3. У ході пішої навчальної екскурсії по місту Полтава познайомити їх із основними пам'ятками архітектури.
4. Дати студентам уявлення про архівну справу, історію розвитку архівів.
5. Познайомити з системою комплектування: фонд, опис, одиниця зберігання.
6. Роз'яснити студентам порядок використання матеріалів архівів та методи роботи з документами.
7. Висвітлити історію та сучасний стан періодичної преси в Україні та на Полтавщині, познайомити студентів з методами використання періодики у краєзнавчій роботі у школі.
8. Дати студентам уявлення про музейне будівництво в Україні, класифікацію музеїв, напрями діяльності.
9. Ознайомити студентів з практикою створення краєзнавчого музею у школі та використання його матеріалів у навчально-виховній роботі.
10. З'ясувати роль і місце краєзнавства у навчально-виховному процесі, ознайомити студентів з прийомами і методами використання краєзнавчих матеріалів на уроках та у позакласній роботі.

ЗМІСТОВІ МОДУЛІ

Змістовний модуль 1

Пам'ятки архітектури як джерело історико-краєзнавчих досліджень

Лекція (2 год.)

План

1. Визначення понять «архітектура», «архітектурна пам'ятка», їх місце в системі краєзнавства.
2. Класифікація архітектурних джерел за призначенням, часом створення, місцем походження, матеріалами тощо.
3. Основні архітектурні пам'ятки Полтавщини.
4. Методика використання архітектурних джерел у історико-краєзнавчих дослідженнях.

Семінарське заняття 4-6 (4 год.)

Мета: шляхом конкретного ознайомлення студентів з пам'ятками архітектури Полтави навчити майбутніх вчителів проводити краєзнавчо-архітектурні екскурсії з учнями.

Обладнання: фотографії архітектурних пам'яток у минулому та споглядання їх в сучасному біля них самих.

План

1. Пам'ятки церковної архітектури, історія їх створення, стильові особливості (Хрестовоздвиженський монастир, Спаська церква, Святоуспенський собор).
2. Архітектурний ансамбль Круглої площі початку ХІХ ст.
3. Архітектурні пам'ятки Полтави другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Рекомендована література

1. Барська Г. Кругла площа в Полтаві – один із найвизначніших в Україні містобудівних ансамблів доби класицизму, пам'ятка архітектури, історії й окраса міста // Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава, 2005. – С. 587-597.

2. Введенський Л., Дядиченко В., Стрельський В. Допоміжні історичні дисципліни. – К., 1963. – С. 68-103.
3. Болонський Ф. Пам'ятники писемності слов'ян до Різдва Христового // Основа. – 1993. – №2. – С. 156-164.
4. Галян Г. Полтавський земський двір (краєзнавчий музей) і родина Кричевських // Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава, 2005. – С. 551-566.
5. Документальные памятники: выявление, учет, использование / Под ред. С.О.Шмидта. — М., 1988.
6. Єрмак О. Будинок вогнеборців [Будинок Полтавського музею авіації і космонавтики] // Трудова Полтавщина. – 2005. – 16 грудня.
7. Єрмак О. Будинок із шістьма меморіальними дошками [Навчальний корпус №1 ПДПУ] // Трудова Полтавщина. – 2006. – 30 червня.
8. Єрмак О. Взірець українського модерну [Будинок краєзнавчого музею] // Трудова Полтавщина. – 2006. – 10 березня.
9. Єрмак О. Головна площа Полтави // Трудова Полтавщина. – 2007. – 27 липня; 17 серпня.
10. Єрмак О. Інститут, де виховували шляхетних панянок // Трудова Полтавщина. – 2007. – 12 січня.
11. Єрмак О. Капніста будинок // Трудова Полтавщина. – 2006. – 3 лютого.
12. Єрмак О. Козацький собор [Святоуспенський собор] // Трудова Полтавщина. – 2006. – 26 травня.
13. Єрмак О. Найдавніша споруда міста [Спаська церква] // Трудова Полтавщина. – 2006. – 17 березня.
14. Єрмак О. Перлина Круглої площі [Будинок губернського дворянського зібрання] // Трудова Полтавщина. – 2007. – 13 липня.
15. Єрмак О. Поетова садиба [Музейний комплекс «Садиба Котляревського»] // Трудова Полтавщина. – 2006. – 24 лютого.

16. Єрмак О. Театральна історія міста над Ворсклою [Будинок Полтавського обласного театру імені М.В.Гоголя] // Трудова Полтавщина. – 2006. – 28 липня.
17. Єрмак О. Тут мешкали музи [Будинок Полтавського художнього музею] // Трудова Полтавщина. – 2006. – 24 лютого.
18. Калашник Л. Соборний майдан м. Полтава // Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава, 2005. – С. 598-607.
19. Кісь Я.П. Палеографія. – Львів, 1975.
20. Кобрин В.Б., Леоньева Г.А., Шорин П.А. Вспомогательные исторические дисциплины. – М., 1984. – С. 14-50.
21. Литвиненко Е. Першотравневий проспект – складова туристичного маршруту історичними місцями м. Полтава // Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава, 2005. – С. 567-586.

Завдання і запитання для самостійної роботи і самоконтролю

1. Поясніть поняття «архітектура», «архітектурна пам'ятка».
2. З'ясуйте роль і місце архітектурних пам'яток у системі краєзнавства.
3. Які ви знаєте класифікації архітектурних пам'яток?
4. Перерахуйте основні архітектурні стилі.
5. Охарактеризуйте особливості архітектурних стилів в Україні.
6. Назвіть характерні щодо стильових особливостей архітектурні пам'ятки Полтави.
7. Яка пам'яткоохоронна робота щодо архітектурних об'єктів здійснюється на Полтавщині?

Змістовий модуль 2

Архівні документи і їх використання при вивченні історії рідного краю

Лекція (4 год.)

План

1. Історія архівної справи в Україні.
2. Національний архівний фонд і його структура.
3. Державний архів Полтавської області (ДАПО): його історія, структура, науково-публікаційна діяльність.
4. Завдання та функції державних архівів.
5. Система комплектування архівів: фонд, опис, одиниця зберігання.
6. Методика використання архівних матеріалів і документів у краєзнавчій роботі.

Семінарське заняття 7-8 (4 год.)

Мета: з'ясувати роль і значення державних архівів у здійсненні краєзнавчої роботи.

Обладнання: зразки/копії архівних документів.

План

1. Історія архівної справи в Україні.
2. Національний архівний фонд і його структура.
3. Державний архів Полтавської області (ДАПО): його історія, структура, науково-публікаційна діяльність.
4. Завдання та функції державних архівів.
5. Система комплектування архівів: фонд, опис, одиниця зберігання.
6. Методика використання архівних матеріалів і документів у краєзнавчій роботі.

Рекомендована література:

1. Автократов В.Н. Архивоведение: методологическая характеристика и типология исследований // История СССР. – 1972. – №4. – С. 36-45.
2. Архівний збірник до 80-річчя Державного архіву Полтавської області. – Полтава, 1998.

3. Бажан О. З історії ЦДАГО України (до 70-ліття заснування) // Студії з архівної справи та документознавство. – К., 1999. –Т. 4. – С. 33-52, 117-122, 191-195.
4. Государственный архив Полтавской области. Путеводитель. – К., 1982.
5. Гофрейн М., Шепелев Л. Архивоведение. – Англ., 1971.
6. Закон України від 24 грудня 1993 року «Про Національний архівний фонд і архівні установи» // Урядовий кур'єр. – 1993. – 29 грудня.
7. Кардані В., Яненко З. Науково-публікаційна діяльність Державного архіву Полтавської області // Архівний збірник до 80-річчя Державного архіву Полтавської області. – Полтава, 1998. – С.20-34.
8. Крайская З.В. Организация архивного дела в СССР. – М., 1980.
9. Кукоба К. Державний архів Полтавської області – скарбниця пам'яток історії Полтавщини // Архівний збірник до 80-річчя Державного архіву Полтавської області. – Полтава, 1998. – С.11-19.
10. Ляходький В. Національний архівний фонд – складова частина інформаційних ресурсів держави // Київська старовина. – 2004. – №2. – С. 42-58.
11. Ляходький В. Основні тенденції та перспективи розвитку архівної справи в Україні на початку ХХІ ст. // Київська старовина. – 2004. – №3. – С. 3-8.
12. Матяш І. Питання архівної науки і освіти України 1920- 1930-х рр. у працях сучасних істориків // Вісник Київського національного інституту ім. Т.Шевченка. Серія Історія. – К. – 2001. – Вин. 54. – С. 37-42.
13. Мищак І.М. Відновлення і розвиток архівної системи України. Реевакуація та реституція духовних матеріалів (1943-1945) // Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка. Серія Історія. – 2000. – Вип. 46. – С. 46-50.
14. Мітюков О.Г. Архіви України від найдавніших часів до початку ХХ ст. // Історія України. – 1998. – №13, 14.
15. Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво на Україні: 1917-1975. – К., 1975.

16. Нариси історії архівної справи в Україні. – К., 2002.
17. Порський В. Архіви та архівна справа // Енциклопедія українознавства. Загальна частина. – К., 1995. – Т. 3. – С. 1016-1018.
18. Теория и практика архивного дела в СССР. Учебник. – М., 1980.
19. Тодосіна О. Методика складання історичних довідок на фонди відомчих архівів // Архіви України. – 1971. – №5. – С. 37-40.
20. Яненко З. Фонди місцевих органів управління періоду фашистської окупації Полтавщини в ДАПО // Четверта Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства. – Полтава, 1998. – С. 26-28.

Завдання і запитання для самостійної роботи і самоконтролю

1. Поясніть терміни «архів», «архівознавство».
2. Що ви знаєте про зберігання державних документів у Київській Русі?
3. Розкажіть про архів Запорозької Січі, його долю.
4. Коли був заснований Центральний архів Тимчасової комісії для розбору давніх актів, і який архів є зараз його правонаступником?
5. Яку роль відіграли в архівному будівництві вчені губернські архівні комісії?
6. Назвіть органи державного управління архівною справою в Україні.
7. Дайте загальну характеристику поняття «Національний архівний фонд України».
8. Перерахуйте центральні державні архіви України.
9. Як змінювалися назви сучасного Державного архіву Полтавської області?
10. Скільки одиниць зберігання налічує на даному етапі Державний архів Полтавської області?
11. Охарактеризуйте основні функції державних архівів.
12. Яким чином комплектуються державні архіви?
13. З'ясуйте порядок роботи краєзнавця-дослідника у державному архіві.

Змістовий модуль 3

Основи історичного музеєзнавства

Лекція (6 год.)

План

1. Музеєзнавство як наукова дисципліна. Предмет і об'єкт музеєзнавства.
2. Типи, профілі і види музеїв.
3. Загальноісторичні музеї. Національний музей історії України.
4. Національний музей історії Великої Вітчизняної війни.
5. Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви».
6. Полтавський музей історії авіації і космонавтики.
7. Археологічні музеї.
8. Краєзнавчі музеї. Полтавський краєзнавчий музей.
9. Музеї-скансени. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав».
10. Державний музей народної архітектури та побуту (м. Київ).
11. Національний музей-заповідник українського гончарства (сmt. Опішня).
12. Основні напрямки музейної діяльності.
13. Музеєзнавча термінологія (музейний фонд, музейний предмет, колекція, зібрання, експозиція і т.д.).

Семінарське заняття 9-10 (4 год.)

Мета: дати студентам основні уявлення про музейництво, основні напрямки музейної діяльності, музеєзнавчу термінологію, шляхом конкретного ознайомлення студентів з музеями Полтави навчити майбутніх вчителів проводити екскурсії до музеїв з учнями.

Обладнання: фотографії музеїв у минулому та споглядання їх в сучасному біля них самих.

План

1. Музеєзнавство як наукова дисципліна. Предмет і об'єкт музеєзнавства.
2. Типи, профілі і види музеїв.
3. Етапи становлення музеїв в Україні і на Полтавщині.

4. Полтавський краєзнавчий музей.
5. Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви».
6. Полтавський музей історії авіації і космонавтики.
7. Національний музей-заповідник українського гончарства (сmt. Опішня).
8. Основні напрямки музейної діяльності.
9. Музеєзнавча термінологія (музейний фонд, музейний предмет, колекція, зібрання, експозиція і т.д.).

Рекомендована література:

1. Закон України «Про музеї і музейну справу» // *Голос України*. – 1995. – 15 серпня. – С. 2-3.
2. Акулич Е.М. Музей как социокультурное явление // *Социологические исследования*. – 2004. – №10. – С. 89-92.
3. Барська Г. З нових надходжень до колекції Полтавського краєзнавчого музею // *Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток*. – Полтава, 2005. – С. 698-700.
4. Бляшівський Н. Брама в країну майстрів // *Українська культура*. – 2000. – №2. – С. 26-27.
5. Власенко І. Ікони на дереві в колекції Полтавського краєзнавчого музею (каталог) // *Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток*. – Полтава, 2005. – С. 616-654.
6. Данилюк А. На сторожі народних скарбів // *Дзвін*. – 1999. – №10-12. – С. 105-107.
7. Ємченко О. Планета музеїв // *Урядовий кур'єр*. – 2000. – 1 квітня. – С. 8-9.
8. Збірник історико-культурного заповідника «Поле Полтавської битви». – Вип. 2. – Полтава, 1993.
9. Іванюк Я.К., Ростовський А.М. Заповідник «Поле Полтавської битви»: Путівник. – Х., 1986.

10. Кондратенко Т., Парасочка О., Шумейко Н. До питання створення фонду Михайла Коргуна у Полтавському краєзнавчому музеї // Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава, 2005. – С. 707-709.
11. Кот С. Евакуація українських музеїв в 1941 р.: загублені реліквії // Київ. – 1993. – № 6. – С. 152-155.
12. Крючков А. Школьный музей: становление и функционирование // Директор школы. Украина. – 2004. – № 5. – С. 71-76.
13. Маньковська Р. Краєзнавчі музеї в Україні: історія і сучасність // Краєзнавство. – 2000. – № 1-2. – С. 153- 159.
14. Матюшин Г.Н. Историческое краеведение. – М., 1987.
15. Наш рідний край: Сторінки про пам'ятники історії та культури Полтавщини. – Вип. 6. – Полтава, 1991.
16. Полтава (100 памятных мест). Путеводитель. – Х., 1987.
17. Полтава: архітектура, історія, мистецтво. – Полтава, 2003
18. Полтава: Історичний нарис. – Полтава, 1999.
19. Полтава: Путівник для туристів. – Полтава, 1963.
20. Полтавський краєзнавчий музей. – К., 1976.
21. Полтавщина: Енциклопедичний довідник. – К., 1992.
22. Специальные исторические дисциплины / За ред. Замлинского. – К., 1992. – С. 208-216.
23. Ткаченко М. Окупаційна політика нацистів щодо українських музеїв // Рідна школа. – 2003. – №10. – 53-56.
24. Фесик К., Супрун Т. Обласний науково-дослідний історико-культурний комплекс «Полтавський краєзнавчий музей» // Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава, 2005. – С. 718-723.
25. Черненко О. Розвиток музеїв та бізнесові відносини (зарубіжний досвід) // Вісник книжкової палати. – 2004. – № 8. – С. 53-54.

Завдання і запитання для самостійної роботи і самоконтролю

1. Що є предметом музеєзнавства?
2. Дайте визначення поняттям «музей», «музейництво», «музеєзнавство», «музеологія».
3. Охарактеризуйте місце і роль музейної справи в системі культури.
4. Які типи та функції музейних предметів ви можете назвати?
5. З'ясуйте питання про основні типи , профілі та види музеїв.
6. Коли були засновані музеї К. Скаржинської, Полтавський історико-природничий музей, музей історії Полтавської битви?
7. Назвіть прізвища видатних подвижників музейної справи в Україні і на Полтавщині.
8. Що ви знаєте про музеї під відкритим небом? Назвіть основні з них в Україні.
9. Коли і ким був заснований Національний музей-заповідник українського гончарства у смт. Опішні? Основні напрямки його діяльності.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ ДО II МОДУЛЯ

1. Архітектурні джерела краєзнавства.
2. Класифікація архітектурних джерел за призначенням, часом створення, місцем походження, матеріалом.
3. Пам'ятки церковної архітектури Полтави.
4. Архітектурний ансамбль Круглої площі початку XIX ст.
5. Основні поняття архівознавства.
6. Архівна справа в Україні до початку XX ст.
7. Радянська архівна система.
8. Сучасна архівна система незалежної України.
9. Центральні державні архіви в Україні.
10. Державний архів Полтавської області: історія, структура, напрямки діяльності.
11. Завдання та функції-державних архівів.
12. Друковані джерела краєзнавства.
13. Основні віхи історії періодичної преси України.
14. Газети і журнали Полтавщини до початку XX ст.
15. Лубенська газета «Хлібороб» та її роль у становленні україномовної преси.
16. Літературний та громадсько-політичний альманах «Рідний край».
17. . Періодична преса Полтавщини з 1917 року до кінця 80-х років XX ст.
18. Сучасний стан періодичної преси на Полтавщині.
19. Основні поняття музеєзнавства.
20. Типи, профілі і види музеїв.
21. Основні напрямки музейної діяльності.
22. Музей К. Скаржинської.
23. Національний музей історії України.
24. Національний музей історії Великої Вітчизняної війни.
25. Державний музей народної архітектури та побуту (м. Київ)
26. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав».

27. Історія розвитку шкільного краєзнавства.
28. Позакласна робота з краєзнавства.
29. Позашкільна робота з краєзнавства.
30. Організація музейної справи в закладах освіти.

ПИТАННЯ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ТВОРЧОГО ЗАВДАННЯ

Підготувати текст — повідомлення про архітектурні пам'ятки для пішохідної екскурсії «Полтава архітектурна»

1. Гоголя вул., 22. Приміщення колишнього Просвітницького будинку імені М. В. Гоголя.
2. Жовтнева вул., 10. Спаська церква.
3. Жовтнева вулиця. Ансамбль Круглої площі (загальна характеристика).
4. Жовтнева вул., 31. Дворянське зібрання (нині кінотеатр І. П. Котляревського).
5. Жовтнева вул., 35. Малоросійський поштамт (нині Полтавська міська школа мистецтв).
6. Жовтнева вул., 36. (нині Полтавська міська рада).
7. Жовтнева вул., 37. Будинок генерал-губернатора (нині Обласна рада профспілок).
8. Жовтнева вул., 38. Будинок віце-губернатора (нині житловий будинок).
9. Жовтнева вул., 40. Старогубернаторський будинок (нині адміністративна споруда).
10. Жовтнева вул., 42. Приміщення Полтавського Петровського кадетського корпусу.
11. Конституції вул., 2. Приміщення колишнього губернського земства (нині Полтавський краєзнавчий музей).
12. Жовтнева вул., 39. Будинок колишнього Селянського банку (нині адміністративна споруда).
13. Короленка вул., 1. Будинок-садиба, де в 1903-1921 рр. жив письменник В. Г. Короленко.
14. Мирного вул., 56. Будинок-садиба письменника Панаса Мирного.
15. Остроградського вул., 2. Приміщення колишнього Дворянського пансіону, чоловічої гімназії (нині навчальний корпус ПДГІУ імені Короленка).
16. Першотравневий проспект, 10. Приміщення колишнього земельного банку (нині Полтавський державний аграрний коледж управління і права).

17. Першотравневий проспект, 16. Будинок колишньої пожежної міської команди (нині Полтавський музей авіації і космонавтики).
18. Першотравневий проспект, 18. Будинок, в якому жив В. В. Капніст (нині літературно-меморіальний музей І. П. Котляревського).
19. Першотравневий проспект, 22. Школа садівництва (нині міська інфекційна лікарня).
20. Першотравневий проспект, 24. Приміщення Інституту шляхетних дівчат (нині Національний технічний університет імені Юрія Кондратюка).
21. Свердлова вул., 2. Хрестовоздвиженський монастир.
22. Соборна площа, 3. Садиба письменника І. П. Котляревського.
23. Соборна площа. Святоуспенський собор.
24. Соборна площа. Біла альтанка.
25. Шевченка вул., 23. Будинок благодійних лікувальних закладів (нині обласна лікарня).

ПИТАННЯ ДЛЯ ПИСЬМОВОЇ РОБОТИ З ПІДСУМКОВОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ (МОДУЛЬ II)

1. Архітектурні пам'ятки.
2. Основні поняття теорії архівознавства.
3. Архівна справа в Україні до початку ХХ ст.
4. Радянська архівна система.
5. Сучасна архівна система незалежної України.
6. Центральні державні архівні установи в Україні.
7. Місцеві архіви. Державний архів Полтавської області: історія, структура, діяльність.
8. Завдання та функції державних архівів.
9. Методика використання архівних матеріалів у краєзнавчій роботі.
10. Історія зародження друкарства і книговидавництва.
11. Друковані джерела в краєзнавстві, історія періодичної преси в Україні.
12. Газети і журнали Полтавщини до ХХ ст.
13. Лубенська газета «Хлібороб» та її роль у становленні україномовної преси.
14. Громадсько-політичний і літературний альманах «Рідний край».
15. Періодична преса Полтавщини з 1917 року до кінця 80-х рр. ХХ ст.
16. Сучасний стан періодичної преси на Полтавщині.
17. Методика роботи вчителя-краєзнавця з періодичною пресою.
18. Загальні уявлення про музей та музеєзнавство.
19. Типи і профілі музеїв.
20. Поняття про музейний фонд, колекції, предмети музейного значення
21. Музейна експозиція та принципи її створення.
22. Методика проведення екскурсій в музеї.
23. Зародження музейної справи в Україні (до початку ХХ ст.)
24. Приватний музей К. Скаржинської та його роль у становленні музеєзнавства в краї.

25. М. Біляшівський – видатний фундатор і теоретик наукового музеєзнавства в Україні.
26. Історичні музеї. Національний музей історії України.
27. Національний музей історії Великої Вітчизняної війни.
28. Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви».
29. Полтавський музей історії авіації та космонавтики.
30. Краєзнавчі музеї. Полтавський краєзнавчий музей.
31. Національний музей – заповідник українського гончарства смт. Опішня.
32. Центр охорони та дослідження пам'яток археології Управління культури Полтавської обласної державної адміністрації.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТІВ

Реферат – короткий виклад у письмовій формі доповіді на певну наукову тему на основі огляду літературних чи інших джерел.

Реферати виконуються за темами, які пропонуються студентам до кожного модуля. Обсяг реферату – до 10 сторінок рукописного або друкованого тексту (14 шрифт, інтервал – 1,5). Реферативне повідомлення призначене для заслуховування на семінарському занятті або здачі викладачеві з наступною перевіркою та обговоренням у межах індивідуальної співбесіди.

Обравши тему, слід окреслити коло джерел і літератури, які запропоновані до теми, використати і додаткову літературу. Список усіх використаних джерел і літератури необхідно подати наприкінці тексту

План реферату, що є обов'язковою його структурною частиною, не повинен бути занадто складним та переобтяженим другорядними питаннями. План дозволяє структурувати реферативне дослідження, логічно викласти матеріал, зробити більш чітким виступ.

Після опрацювання літератури, потрібно написати основний текст реферату, звернувши увагу на ключові моменти:

події слід описувати за такою схемою: причини та передумови, суть події, явища процесу, його наслідки, оцінка; потрібно звертати увагу на дискусійні питання, подавати різні точки зору, роблячи відсилки на думки науковців;

кожен пункт плану має завершуватися коротким висновком; у кінці реферату подається загальний висновок;

використовуючи матеріали Мете*, слід творчо їх опрацювати, добираючи найважливіший матеріал та роблячи посилання на відповідні сайти.

Літературу слід оформляти згідно з прийнятими у наукових виданнях вимогами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аббасов А.М. Вклад Полтавской ученой архивной комиссии в развитие исторического краеведения / История и историки. 1980. – М., 1984. – с.275-286
2. Аббасов А.М. Основні етапи розвитку вітчизняного краєзнавства // Український історичний журнал. – 1969. – № 12. – с.151-121.
3. Автократов В.Н. Архивоведение: методологическая характеристика и типология исследований // История СССР. – 1972. – №4. – с. 33-45.
4. Акумич Е.М. Музей как социокультурное явление// Социологические исследования. – 2004. – №10. – С. 89-92.
5. Антологія краєзнавства Полтавщини / За ред. П.І.Матвієнка – Полтава, 2002.
6. Архівний збірник до 80-річчя Державного архіву Полтавської області. – Полтава, 1998.
7. Архівознавство. – К., 1998.
8. Бабенко Л.Л. Історико-краєзнавчі дослідження в діяльності Полтавського краєзнавчого товариства / 100-річчя Полтавського краєзнавчого музею. Матеріали ювілейної наукової конференції. – Полтава, 1991. – С. 8-10.
9. Барська Г. Кругла площа в Полтаві – один із найвизначніших і Україні містобудівельних ансамблів доби класицизму, пам'ятка архітектури, історії й окраса міста / Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей. 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава, 2005. – С. 587-597.
10. Біляшевські Б.М. і М.М. Будівничий української культури (про М. Ф. Біляшевського). / Репресоване краєзнавство: 20-30-ті роки. – К., 1991. – С. 21-25.
11. Бондар М.М., Мезенцева Г.Г., Славін Л.М. Нариси музейної справи. –К., 1959.
12. Буланій І.Т., Явтушенко І.Г. Громадські музеї на общественних началах. –М., 1985.

13. Бутич І. Огляд археологічної діяльності Полтавської Вченої Архівної комісії / Архівний збірник на посвяту 90-річної Полтавської Вченої Архівної комісії. 1903-1993. – Полтава, 1993. – С. 15-28.
14. Вайдахер Ф. Загальна музеологія. – К., 2005.
15. Василенко А.О. Літопис історії становлення і розвитку народних музеїв України. – К., 1974.
16. Введенський А., Дядиченко В., Стрельський В. Допоміжні історичні дисципліни. – К., 1963.
17. Верменич Я. Історична регіоналістика в Україні // Український історичний журнал. – 2001. – № 6. – С. 3-20; 2002. – № 2. – С. 3-26.
18. Верменич Я. Теоретизація історичного краєзнавства і релігієзнавства: проблема наступності / Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Збірник краєзнавчих праць. – Вип. 29. – К., 2005. – С. 39-49.
19. Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми регіоналістики в Україні. – К., 2003
20. Власенко І. Ікони на дереві в колекції Полтавського краєзнавчого музею (каталог) / Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей. 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава, 2005. – С. 616-654.
21. Галян Г. Полтавський земельний двір (краєзнавчий музей) і родина Кричевських / Полтавський краєзнавчий музей : Збірник наукових статей. 2004р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава , 2005. – С. 551-566.
22. Гнедовський М. Профіль музею // Советский музей. – 1985. – № 5. – С. 75-80.
23. Год Б., Лобурець В. Історико-краєзнавчі дослідження на Полтавщині в ХХ ст. // Краєзнавство. – 1999. – № 1-4. – С. 95-102.
24. Год Б. Полтавський краєзнавчий музей (20-і- початок 30-х рр.) / Четверта Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства. – Полтава, – 1998. – С. 76-81.

25. Голубко В., Качараба С., Середняк А. Історичне краєзнавство . Навчальний посібник. – Ч. I. – Львів, 2006. – С. 5-43
26. Голубнича С.М. Основы экскурсионного дела. – Донецк, 2003.
27. Горбик В., Скрипник П. До питання про історичне районування України // Український історичний журнал. – 1995. – №1. – С. 3-12; 1995. – № 2. – С. 17-27.
28. Государственный архив Полтавской области .Путеводитель. – К., 1982.
29. Гофрейн М., Шепелев Л. Архивоведение. – Лнг., 1971.
30. Емельянов Б.В. Экскурсоведение: Учебное пособие. – М., 2000.
31. Ємченко О. Планета музеїв // Урядовий кур'єр. – 2000. – 1 квітня. – С. 8-9.
32. Єрмак О. Будинок із шістьма меморіальними дошками [Навчальний корпус № 1 ПДПУ] // Трудова Полтавщина. – 2006. – 30 червня.
33. Єрмак О. Головна площа Полтави // Трудова Полтавщина. – 2007. – 27 липня; 17 серпня.
34. Єрмак О. Інститут, де виховували шляхетних панянок // Трудова Полтавщина. – 2007. – 12 січня.
35. Єрмак О. Капніста будинок // Трудова Полтавщина. – 2006. – 3 лютого.
36. Єрмак О. Козацький собор [Святоуспенський собор] // Трудова Полтавщина. – 2006. – 26 травня.
37. Єрмак О. Найдавніша споруда міста [Спаська церква] // Трудова Полтавщина. – 2006. – 17 березня.
38. Єрмак О. Перлина Круглої площі [Будинок губернського дворянського зібрання]// Трудова Полтавщина. – 2007. – 13 липня.
39. Єрмак О. Поєтова садиба [Музейний комплекс «Садиба Котляревського»] // Трудова Полтавщина. – 2006. – 24 лютого.
40. Єрмак О. Тут мешкали музи [Полтавського художнього музею] // Трудова Полтавщина. – 2006. – 24 лютого.
41. Єрмак О.Будинок вогнеборців [Будинок Полтавського музею авіації і космонавтики] //Трудова Полтавщина. – 2006. – 10 березня.
42. Жигульський З. Музеи мира: Введение в музееведение. – М., 1989.

43. Жупанський В., Круль В. Про об'єкт і предмет національного краєзнавства // Краєзнавство. – 1994. – №1-2. – С. 3-6.
44. Завдання краєзнавства у дослідженні та популяризації пам'яток історії та культури: Тематичний збірник наукових праць. – К., 1991.
45. Збірник історико-культурного заповідника «Поля Полтавської битви». – Вип. 2. – Полтава, 1993.
46. Игнаткин И.А. Охрана памятников истории и культуры: Справочное пособие. – К., 1990.
47. Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики. Сборник научных статей. – К, 1991.
48. Іванюк Я.К., Ростовський А.М. Заповідник «Поле Полтавської битви»: Путівник. – Х., 1986.
49. Історичне краєзнавство в Українській РСР. – К., 1989. – С. 7-12.
50. Історичний календар – 97. – К., 1996. – С. 133-134
51. Калачник Л. Соборний майдан м. Полтави / Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей. 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава, 2005. – С. 598-607.
52. Кардаш В., Яненко З. Науково-публікаційна діяльність Державного архіву Полтавської області / Архівний збірник до 80-річчя Державного архіву Полтавської області. – Полтава, 1998. – С. 20-34.
53. Козюра І.В. Внесок державних установ Полтавщини у розвиток історико-краєзнавчих досліджень в 20-х рр. ХХ ст. – Лубни, 1997.
54. Козюра І.В. Історичне краєзнавство Полтавщини в роки революції та громадянської війни (1917-1919). – Ічня, 1997.
55. Козюра І.В. Репресоване краєзнавство Полтавщини. – Лубни, 1997.
56. Краткий словарь музейных терминов. – М., 1974.
57. Кукоба К. Державний архів Полтавської області – скарбниця пам'яток історії Полтавщини /Архівний збірник до 80 річчя Державного архіву Полтавської області. – Полтава, 1998. – С. 11-19.

58. Курочка Т. Історія, писана серцем (І.Ф. Павловський) // Полтавщина. – 1996. – 25-31 жовтня. – С. 4
59. Литвиненко Е. Першотравневий проспект – складова туристичного маршруту історичними місцями м. Полтави / Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей. 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава, 2005. – С. 567-586.
60. Лихачев Д.С. Краеведение как наука и как деятельность / Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики .Сборник научных статей. – К., 1991. – С. 3-4.
61. Лобурець В. Вивчення історії Полтавщини: Традиції і сучасність / Архівний збірник на посвяту 90-річчю Полтавської Вченої Архівної комісії. 1903-1993. – Полтава, 1993. – С. 5-14.
62. Лобурець В.Є., Л.В.Падалка як історик Полтавщини // Археологічний літопис Лівобережної України. – 1997. – № 1-2. – С. 10.
63. Лобурець В.Є. Діяльність Полтавського наукового товариства у 1990-1998 роках / IV Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства. Матеріали до 825-річчя з часу першої літописної згадки м. Полтави та 1100-річчя появи перших поселень на її території. – Полтава, 1998. – С. 117-125.
64. Ляховецький В. Основні тенденції та перспективи розвитку архівної справи в Україні на початку ХХІ ст. // Київська старовина. – 2004. – № 3. – С. 3-8.
65. Ляхоцький В. Національний архівний фонд – складові частина інформаційних ресурсів держави // Київська старовина. – 2004. – № 2. – С. 42-58.
66. Маренич О. Україна :Історико-географічні краї // Краєзнавство. – 1993. – № 1. – С. 8-12.
67. Матюшин Г.Н. Историческое краеведение. – М., 1987.
68. Матяш І. Питання архівної науки і освіти України 1920 – 1930-х рр. у працях сучасних істориків // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія «Історія». – 2000. – Вип. 46. – С. 46-50.

69. Меньковська Р. Краєзнавчі музеї в Україні: історія і сучасність // Краєзнавство. – 2000. – № 1-2. – С. 153-159.
70. Мітюк О.Г. Радянське архівне будівництво на Україні: 1917 – 1975. –К., 1975.
71. Мітюков О.Г. Архіви України від найдавніших часів до початку ХХ ст. // Історія України. – 1998. – № 13, 14.
72. Мокляк В.О. Падалка як історик українського козацтва // Археологічний літопис Лівобережної України. – 1997. – №1-2. – С. 10.
73. Музееведение . Исторические и краеведческие музеи: Краткий курс лекций. – СПб., 2004.
74. Музееведение. Музеи исторического профиля: Учеб. Пособ. – М., 1998.
75. Музеї України :Довідник. – К., 1999.
76. Музейна справа та музейна політика в Україні ХХ століття. – К., 2004.
77. Нариси історії архівної справи в Україні. – К., 2002.
78. Наш рідний край :Сторінки про пам'ятники історії та культури Полтавщини. – Вип.6. – Полтава, 1991.
79. Нестуля О.О. Служив натхненно і щиро (К.В. Мощенко) // Репресоване краєзнавство. – К., 1991. – С. 64-72.
80. Ноль Л.Я. Компьютерные технологии в музее. – М., 1999.
81. Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв. Навч. посіб. – Івано-Франківськ, 2005.
82. Пам'яті Л.В. Падалки (1859-1927). Збірник наукових праць. – Полтава, 1997.
83. Полтава. Путівник. – Полтава, 1997.
84. Полтава: Історичний нарис. – Полтава, 1999.
85. Полтава: Путівник для туристів. – Полтава, 1963.
86. Полтавське наукове товариство краєзнавців у період між IV і V обласними конференціями / П'ята Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства. Матеріали доповідей і повідомлень. – Полтава, 2003. – С. 28-31.
87. Полтавський краєзнавчий музей. – К., 1992.
88. Полтавщина: Енциклопедичний довідник. – К, 1992.

89. Ротач П. П. І. Ф. Павловський – історик Полтавщини // Український історичний журнал. – 1961. – № 6. – С. 100-103.
90. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеєзнавство. Навчальний посібник. – Л., 2008.
91. Сарбей В. Колекціонував для блага рідного народу (про В.Тарновського). – К., 1990.
92. Стрельський В. Подвижник музейної справи (про Д. Щербаківського) / Історичний календар-97. – К., 1996. – С. 379-380.
93. Супруненко О. Б. Вадим Щербаківський: сторінки біографії / Архівний збірник на посвяту 90-річчю Полтавської Вченої Архівної комісії 1903-1993. – Полтава, 1993. – С. 86-100.
94. Теория и практика архивного дела в СССР. Учебник. –М., 1980.
95. Тронько П. Т. Історичне краєзнавство :крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи). – К., 2000.
96. Троян С.С., Будз М.Д. Термінологічний словник із методики краєзнавчих досліджень. – Рівне, 2002.
97. Фесик К., Супрун Т. Обласний науково-дослідний історико-культурний комплекс «Полтавський краєзнавчий музей» / Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей. 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава, 2005. – С. 718-723.
98. Шевченко А.С. Вся Украина: Путеводитель. – К., 2005.
99. Бажан О. Іван Гончар: будитель національної свідомості (до 110-річчя з дня народження) // Краєзнавство. – 2011. – № 1. – С. 129-138.
100. Маньківська Р. Захисник національної спадщини // Краєзнавство. – 2010. – № 1-2. – С. 16-25.
101. Тронько П., Прокопчук В. Український комітет краєзнавства: історія становлення й наслідки діяльності // Краєзнавство. – 2010. - № 1-2. – С. 96-104.
102. Клименко Н. Історико-краєзнавча спадщина Івана Крип'якевича // Краєзнавство. – 2010. – № 1-2. – С. 157-164.

103. Гайда Л. Учнівська краєзнавча експедиція як форма діяльності шкільного музею // Краєзнавство. – 2010. – № 4. – С. 45-55.
104. Алексашкіна Л. Внесок історика Д. Яворницького в дослідження та зберігання пам'яток козацької доби // Краєзнавство. – 2010. – № 4. – С. 45-55.

ЕКЗАМЕНАЦІЙНІ ПИТАННЯ

1. Дайте визначення понять «край» і «краєзнавство».
2. Поясніть у чому полягає предмет, об'єкт і завдання курсу історичного краєзнавства.
3. Охарактеризуйте процес становлення історичного краєзнавства в Україні до початку ХХ століття.
4. З'ясуйте в чому полягає «зоряний час» українського краєзнавства (20-ті роки ХХ століття).
5. Що означає поняття «розстріляне краєзнавство» в Україні?
6. Поясніть специфіку краєзнавчих досліджень в Україні у післявоєнні роки (друга половина 40-х років – перша половина 60-х років ХХ століття).
7. Визначте роль підготовки 26-томної «Історії міст і сіл УРСР» для розвитку краєзнавства.
8. Дайте оцінку сучасному стану історичного краєзнавства в Україні. Урядова програма розвитку краєзнавства до 2010 року.
9. Як відбувалося становлення краєзнавства на Полтавщині до початку ХХ століття .
10. З'ясуйте розквіт краєзнавчого руху на Полтавщині у 1920-х роках та його розгromу час тоталітаризму 1930-ті роки.
11. Як розвивалося краєзнавство на Полтавщині другій половині 1940-х -1980-х роках.
12. Чим характеризується сучасний стан історичного краєзнавства на Полтавщині?
13. З'ясуйте основні поняття архівознавства.
14. Охарактеризуйте стан архівної справи в Україні до початку ХХ століття.
15. У чому полягали особливості функціонування радянської архівної системи?
16. Охарактеризуйте сучасну архівну справу в незалежній Україні.
17. Які центральні архівні установи в Україні ви знаєте?
18. Охарактеризуйте Державний архів Полтавської області: його історію, структуру, діяльність.

19. Зародження архівної справи в Україні.
20. Яким чином використовуються архівні матеріали у краєзнавчій роботі.
21. З'ясуйте основні напрями діяльності Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».
22. Охарактеризуйте діяльність Національного музею-заповідника українського гончарства в смт. Опішні.
23. Охарактеризуйте діяльність Центру охорони та дослідження пам'яток археології Управління культури Полтавської облдержадміністрації.
24. З'ясуйте вклад академіка П. Тронька у розвиток історичного краєзнавства.
25. З'ясуйте, як організовується та функціонує шкільний музей.
26. Охарактеризуйте музейницьку діяльність О. Поля і Д. Яворницького.
27. Архітектурні джерела та їх використання у краєзнавчій роботі. Які архітектурні пам'ятки Полтави Ви можете назвати?
28. З'ясуйте музейницьку діяльність В. Тарновського.
29. Охарактеризуйте вклад у краєзнавство Д. Бантиша-Каменського і М. Маркевича.
30. Визначте вклад у розробку теоретичних засад історичного краєзнавства М. Костомарова, В. Антоновича, Д. Багалія.
31. Охарактеризуйте суть методики роботи учителя-краєзнавця з архівними документами.
32. Дайте оцінку М. Біляшівському – видатному фундатору і теоретику наукового музеєзнавства.
33. Розкажіть про пам'ятку церковної архітектури – Свято-Успенського собору.
34. Дайте визначення понять «музейний фонд», «колекції», «предмети музейного значення».
35. Полтавський художній музей (Картинна галерея): історія, діяльність.
36. Розкажіть про архітектурну пам'ятку Інститут шляхетних дівчат.
37. Як відбувалося зародження музейної справи в Україні (з давніх часів до кінця XIX століття)?

38. Які підстави вважати Національний музей історії України головним музеєм історичного профілю у державі?
39. Чому музей історії Великої Вітчизняної війни отримав статус «національного»?
40. Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви». Що Ви знаєте про основні напрями його роботи?
41. Археологічні музеї.
42. Назвіть музеї-заповідники під відкритим небом, визначить їх особливості.
43. Що Вам відомо про Полтавський музей історії авіації і космонавтики?
44. З'ясуйте діяльність видатного дослідника історії Полтавщини І. Ф. Павловського.
45. Визначте роль Л. В. Падалки у вивченні історії рідного краю.
46. Поясніть, що таке музей, музейна справа та музеєзнавство.
47. Як створюється експозиція музеїв?
48. Які напрями сучасних історико-краєзнавчих досліджень на Полтавщині, Ви можете назвати?
49. Що Ви знаєте про приватний музей К. Скаржинської та його роль у становленні музеєзнавства в краї?
50. Чому Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка характеризують як центр краєзнавства в області?
51. Назвіть відомих сучасних краєзнавців Полтавщини, їх праці.
52. Охарактеризуйте основні напрями діяльності Національної спілки краєзнавців України.
53. Який порядок оформлення дослідника для роботи в державному архіві?
54. Чи може музей садиба І. П. Котляревського вважатися музеєм-скансеном? Поясніть чому.
55. Поясніть у чому полягає унікальність літературно-меморіального музею Панаса Мирного.
56. З'ясуйте зв'язок історичного краєзнавства зі спеціальними історичними дисциплінами.

57. З'ясуйте методику проведення екскурс в музеї.
58. Назвіть типи і профілі музеїв.
59. Назвіть напрями історико-краєзнавчих досліджень.
60. Охарактеризуйте архітектурно-художні якості будинку Полтавського краєзнавчого музею.
61. Поясніть основні принципи методики проведення екскурсій в музеї.
62. Розкажіть про архітектурний ансамбль Круглої площі міста Полтави.
63. Назвіть основні напрями роботи Полтавського церковного історико-археологічного комітету.
64. Кому в Україні належить пріоритет у застосуванні поняття «краєзнавство»?
65. З'ясуйте діяльність Тимчасової (Археографічної) комісії для розгляду давніх актів у Києві.
66. Роль і місце «Черниговского намесничества топографическое описание» А. Шафонського, топографічних описів Малоросійської і Полтавської губерній для краєзнавчих досліджень на Полтавщині.
67. З'ясуйте краєзнавчу діяльність М. Астряба.
68. З'ясуйте діяльність Українського товариства охорони пам'яток історії та культури.
69. Охарактеризуйте вклад М. С. Грушевського в організації порайонного дослідження історії України системою ВУАН.
70. Розкажіть про створення Полтавського наукового товариства краєзнавців і його діяльність.
71. Охарактеризуйте функції місцевих державних архівів.
72. З'ясуйте історію створення та архітектурні особливості Хрестовоздвиженського монастиря.
73. Перерахуйте основні пам'ятники, пов'язані з історією Полтавської битви.
74. Які хронологічні рамки стихійно-описового етапу у становленні історичного краєзнавства?
75. Що Ви можете розповісти про пам'ятку церковної архітектури міста – Спаську церкву?

